

ויקיפדיה כקריאת תיגר על התפישה הקפיטליסטית

WIKIPEDIA

ליצרי תוכנות הקוד הפתוח נראה היה מזור להפיץ תוכנה שאינה כפופה לזכויות יוצרים, ובצמוד אליה חומר כתוב שכן כפוף לזכויות כאלה.

כאשר גולש מן השורה מגיע לערך בויקיפדיה, יש לו גישה למסך המאפשר לו לערוך את הערך שקרא, ללא צורך בהרשמה או במילוי פרטים כלשהם.

:: נדב פרץ

גישה למסך המאפשר לו לערוך את הערך שקרא, ללא צורך בהרשמה או במילוי פרטים כלשהם. כמו כן, הוא יכול (בפרוצדורה שהיא רק מעט יותר מסובכת) ליצור ערך חדש ולכתוב בו ככל העולה על רוחו.

עקרון חשוב נוסף של מיזם הויקיפדיה הוא הגלובליות שלו – ויקיפדיה קיימת במעל למאה שפות, ובארבע עשרה מהן (כולל הויקיפדיה העברית) יש מעל לעשרת אלפים ערכים. (לשם השוואה, האנציקלופדיה העברית מכילה כ-20,000 ערכים).

שיטת עריכה זו מעלה על הדעת מספר חסרונות. ראשית, (יגיד המתנגד) אנו עוסקים בישראלים. אנציקלופדיה כזו תתמלא מיד בערכים מסוג 'משה היה פה'; בעייה זו, המכונה 'השחתה', היא קלה לפתרון – מעקב אחר כל העריכות מאפשר למחוק השחתות כאלה בקלות יחסית. בעיה חמורה יותר היא זו של האמינות – כיצד ניתן להסתמך על מידע שנערך בצורה כזו? כיצד אדע שבערך שאני קורא ועליו אני מסתמך לא הוכנס, בודון או בשגגה, מידע מוטעה? הפתרון לבעיה זו טמון בריבוי עריכות. הרעיון שמאחורי צורת העריכה הויקיפדית הוא שלאחר שמשתמש אחד יוצר ערך, משתמשים רבים אחרים יקראו ערך זה, יעברו עליו ויתקנו טעויות עובדתיות ושגיאות דקדוקיות. כמובן שרעיון זה מניח ריבוי של משתמשים, שיאפשר קריאה של כל מונח על ידי לפחות אדם אחד בעל מומחיות בתחום מלבד יוצרו – ועדיף שיותר מאחד. עקרון זה מחייב, כמובן, נוכחות של ויקיפדים רבים ככל האפשר. בויקיפדיה האנגלית, שלה מעל 300,000 ערכים, העקרון מתקיים ללא ספק – אך גם באחות העברית, הצנועה יותר, מתקיים עקרון זה בתחומים רבים. בכל מקרה, היכרות מינימלית עם האנציקלופדיה תאפשר לכל גולש לדעת כמה עריכות עבר ערך ובידי כמה משתמשים, ומכך להסיק על אמינותו.

לשיטה האנציקלופדית הזו מספר יתרונות, בולטים יותר או פחות. ראשית, ויקיפדיה היא האנציקלופדיה היחידה המופצת חינם בשפה

ויקיפדיה היא מיזם רב לשוני לחיבור אנציקלופדיה שיתופית, חופשית ומהימנה, שכל אחד/ת יכול/ה לתרום ליצירתה ופיתוחה (מתוך העמוד הראשי של ויקיפדיה: <http://www.wikipedia.org>)

קוד פתוח היא שיטת פיתוח תוכנה, בה הקוד של התוכנה מפורסם ברבים (בדרך-כלל באינטרנט) ולכל אדם יש זכות להוסיף עליו או לשנותו. למעשה מהווה הקוד הפתוח קריאת תיגר על מושג זכויות היוצרים על תוכנה, בכך שהוא מראה כי ניתן לייצר תוכנות טובות ואמינות גם ללא הקפדה על זכויות יוצרים וכי יתכן שדווקא ההקפדה על אלה פוגעת בהתפתחות התוכנה. כתיבת קוד פתוח אינה אומרת בהכרח שהקוד שנכתב אינו כפוף לזכויות יוצרים כלשהן. למעשה, רוב הקוד הפתוח הנכתב כיום כפוף לסוגים שונים של רשיונות. אך רשיונות אלה מגבילים הרבה פחות מזכויות היוצרים הסטנדרטיות, ולרוב כוללים בעיקר את החובה לציין את התורמים העיקריים לפרוייקט ואת השינויים שנעשו (ראו: מאמרים של שי ליטבק ואוהד חורש בגליון 4 של חברה).

מושג התוכן הפתוח הופיע לראשונה עם התרחבות התפוצה של תוכנות קוד פתוח, והתייחס בהתחלה לתיעוד הנלווה אליהן. ליוצרי תוכנות הקוד הפתוח נראה היה מזור להפיץ תוכנה שאינה כפופה לזכויות יוצרים, ובצמוד אליה חומר כתוב שכן כפוף לזכויות כאלה. לכן פותחו מספר רשיונות המתייחסים לתוכן ומקבילים לרשיונות תחתם מופצות תוכנות קוד פתוח.

השימוש ברשיונות אלה לנושאים אחרים היה רק עניין של זמן. לאחר מספר נסיונות, כושלים יותר או פחות, ליצור מסגרות לשיתוף טקסטים וידע תחת רשיונות כאלה, הוקמה 'מדיה ויקי' – חברת מסגרת, המאגדת מספר מיזמים שונים ליצירת מידע משותף וחופשי, שהידוע והנרחב מביניהם הוא ויקיפדיה.

מהי ויקיפדיה?

ויקיפדיה היא אנציקלופדיה פתוחה. כאנציקלופדיה, היא בנויה ממגוון רחב של ערכים, בכל התחומים, המקושרים ביניהם. עובדת היותה פתוחה מגדירה את האופן שבו ערכים באנציקלופדיה נוצרים ונערכים.

הייחוד של ויקיפדיה הוא שכל אחד יכול לערוך כל ערך (בהסתייגויות קלות שיוצגו בהמשך), ללא צורך בתשלום, בהרשמה או בהזדהות. כאשר גולש מן השורה מגיע לערך בויקיפדיה, יש לו

כתיבה דיאלוגית שהוא האידיאל של ויקיפדיה, ניתן לראות בערך 'קראים' שכתב קראי במטרה להביא לייצוג הולם של הקהילה שלו, והורחב עוד ועוד תוך ויכוחים עם יהודים רבניים.

התנגדות לזכויות יוצרים - חלק מהויקיפדים משקיעים את זמנם בויקיפדיה מתוך התנגדות למושג 'זכויות יוצרים', בין אם כשלעצמו או כחלק מהתנגדות כוללת יותר לזכויות קניין. הם טוענים כי הנסיון להגן על מידע מהפצה חופשית הוא לא אתי (מתוך תפיסה כי המידע אינו שייך לאדם ספציפי אלא לכלל האנושות) ולא יעיל (שכן זכויות היוצרים מגבילות את מספר האנשים התורמים לעיצוב המידע ובכך מגבילות אותו).

ביקורת הקפיטליזם?

ניתן לראות בכתיבה בויקיפדיה קריאת תיגר על מוטיב מרכזי בשיטה הקפיטליסטית - זה הרואה בכל דבר סחורה, הניתנת לכימות לכדי ערך כספי ולסחר חליפין, ומהווה תהליך של דקומודיפיקציה - הוצאה של דבר משוק הסחורות.

קריאת תיגר זו מתבטאת בשני היבטים של ויקיפדיה. הראשון הוא הפצת תוכן שלא תחת זכויות יוצרים. הפצה שכזו הופכת את התוכן לכזה שאינו סחורה - לא ניתן לקנות או למכור אותו. בגלל אופיו המיוחד של הידע, להפצת ידע שאינו סחורה יש פוטנציאל נפיץ במיוחד, שכן היא מאיימת על כל שאר סוגי הידע שהם כן סחורה. אם קיים ערך על דוד בן גוריון, לדוגמא, שאיננו מוגן בזכויות יוצרים והגישה אליו היא חופשית, הרי ששאר הערכים האנציקלופדיים אודותיו, הדורשים תשלום בעד שירותיהם, מאבדים את רוב ערכם כסחורה.

הצד השני של הדקומודיפיקציה הוא העובדה שכל התרומה לויקיפדיה נעשית בהתנדבות. בכך, מוצא מטווח ידו של השוק תחום מרכזי ביותר לקיום הקפיטליזם - עבודת האדם. הכתיבה החופשית עבור ויקיפדיה, כמו כל פעילות יצירה שלא עבור תשלום, מהווה קריאת תיגר על תפיסת האדם במחשבה הקפיטליסטית. לפי תפיסה זו, האדם הוא יצור כלכלי שכל פעולותיו הן מכוונות שוק - והוא אינו פועל מחוץ למסגרת זו. אבל פעולה של האדם שלא למטרת רווח, במישור שבהדרגה כלל נתפס ככזה המתוגמל בשכר, מהווה הפרה של עיקרון זה ומצביעה על בעייתיות בתפיסת טבע האדם הקפיטליסטית. יש בפעולה אנושית שלא-למטרות-רווח כדי להציע כי היצור האנושי 'הומו פאבר', אינו פועל רק לשם השגת רווח וכן, על כן, אין לראות בעבודתו סחורה נוספת ב"שוק החופשי".

העברית. אנציקלופדיית ynet, שהיא האנציקלופדיה היחידה ברשת פרט לויקיפדיה, גובה דמי שימוש של כ-230 ש"ח לשנה ואנציקלופדיות אחרות נמכרות באלפי שקלים, בעוד הגלישה בויקיפדיה חופשית לחלוטין. כך מתאפשרת לרבים גישה למידע אנציקלופדי שלולא הויקיפדיה הגישה אליו היתה נמנעת מהם. יתרון נוסף של ויקיפדיה על אנציקלופדיות אחרות הוא ההיקף הגדול בו מכוסים בה תחומי מידע הנחשבים איזוטריים יחסית, פשוט מכיוון שאדם המבין בתחום מסוים החליט להקדיש את זמנו לכתיבת ערכים עליו. דוגמאות יפות ניתן למצוא בשני ערכים בויקיפדיה: 'מחיצה על ידי פיל' ו'גואנו'. אתם מוזמנים לגלוש ולראות את ויקיפדיה במיטבה. יתרון אחר כרוך באפשרות לחדש את הכתוב באנציקלופדיה בקלות ובמהירות. זאת לא רק, כצפוי, לעומת האנציקלופדיות שאינן אלקטרוניות, אלא גם לעומת אנציקלופדיות אחרות ברשת שהתחדשותן איטית יותר יחסית בשל קיומה של מערכת מורכבת יותר של שיקולים טרם הכנסתו של ערך חדש או חידושו של ערך קיים. אך ביתרון זה טמון גם חיסרון - נטייתם של הגולשים היא להוסיף חדשות בעת התהוותן, בטרם 'שקע האבק' והתאפשרה הראייה המרוחקת הדרושה לכתיבה אנציקלופדית.

למה להיות ויקיפי?

נשאלת השאלה - מה מביא אנשים, שאף אחד מהם אינו מקבל משכורת על כך, להשקיע שעות רבות מזמנם בכתיבת אנציקלופדיה? בהמשך לאופיה הפוסט-מודרניסטי משהו של ויקיפדיה, כל משתמש מגדיר את מטרתה של ויקיפדיה ואת מטרתו שלו בעריכה בצורה שונה. עם זאת, ניתן להבחין במכנה משותף בין סיבות אלה שיש לו גוון סוציאליסטי, אנרכיסטי או שניהם גם יחד.

מספר מטרות מקובלות הן: יצירת אנציקלופדיה 'חינמית' - רבים מהכותבים בויקיפדיה אינם מערערים על עצם קיומן ואופיין של אנציקלופדיות מסורתיות יותר. מטרתם היא לאפשר לחסרי אמצעים גישה למידע, הביסוס של גישה זו הוא בהדגשת חשיבותה של גישות למידע תוך הענקת הזדמנות שווה לכלול, ובתפיסה כי מניעת גישות למידע שכזה על רקע חוסר יכולת כלכלית אינו מוצדק.

קידום אג'נדה - כותבים רבים בויקיפדיה עושים זאת כדי לקדם אג'נדה או מסר מסוים. זאת, בין אם מסר מדעי - הפצת תיאוריה מדעית מסוימת, או מסר פוליטי - ייצוג של עמדות שנויות במחלוקת או אוכלוסיות מוחלשות והשמעת הקול שלהן. דוגמא טובה למקרה כזה, כמו גם לתהליך של

ראשית, (ניגד המתנגד) אנו עוסקים בישראלים. אנציקלופדיה כזו תתמלא מיד בערכים מסוג "משה היה פה".

יתרון נוסף של ויקיפדיה על אנציקלופדיות אחרות הוא ההיקף הגדול בו מכוסים בה תחומי מידע הנחשבים איזוטריים יחסית, פשוט מכיוון שאדם המבין בתחום מסוים החליט להקדיש את זמנו לכתיבת ערכים עליו. חגמאות יפות ניתן למצוא בשני ערכים בויקיפדיה: 'מחיצה על ידי פיל' ו'גואנו'.

נדב פרץ הוא סטודנט לתואר שני בסוציולוגיה, חבר קיבוץ רביבים, בעל, אב, רפתן וויקיפי

adinadav@bezeqint.net